

ИЗМЕРЕНИЯ НА СВОБОДНАТА ВОЛЯ ПРИ ЮНОШИ И СТУДЕНТИ

гл. ас. д-р Красимира Минева

гл. ас. д-р Зорница Ганева

Бургаски свободен университет

DIMENSIONS OF FREE WILL IN ADOLESCENTS AND STUDENTS

Assist. Prof. Krasimira Mineva, PhD

Assist. Prof. Zornitsa Ganeva, PhD

Bourgas Free University

Abstract: The report presents data from a study of the autonomy development in adolescence and youth. It was studied the influence of varying degrees of autonomy on individual understanding of the concepts, that are related to motivation and personal achievement of adolescents and young people.

Key words: autonomy, semantic differential

Развитието на автономност е една от ключовите задачи през юношеството и младостта. Диференцирането на структурните компоненти на личностната автономност позволява детайлното изследване процесите на израстване и постигане на психосоциална зрялост. Съществуват различни възгледи относно градивните елементи на автономността, но все повече мненията в научната общност се консолидират около допускането за изграждането на автономността от поведенческа, когнитивна и емоционална компонента.

Поведенческата автономност е свободата на действие при реализирането на собствените решения. Тя включва поведенческа саморегулация и практикуване на вътрешно мотивирано поведение. Разбирана е като активно и независимо функциониране; самоувереност, изразена чрез поведението и поемане на отговорност за собствените действия. *Емоционалната автономност* е желанието за упражняване на самоконтрол върху емоциите и емоционална независимост. Тя е постигане на интерперсонална компетентност и поемане на адекватна социална отговорност. Друг аспект на емоционалната автономност е усещането за отделеност от родителите, развитие на по-зряла представа за тях и преработване на отношенията на зависимост от родителите в зрели, равнопоставени взаимоотношения; способност за изграждане на емоционално близки отношения и привързаност без емоционална зависимост. *Когнитивна автономност* е свързана със социално-когнитивното развитие, при което е възможно приемането на различни гледни точки, т.е. способността за самостоятелно мислене и достигане до изводи при отчитане наличието на други, различни гледни точки и толерантност към различието. Това е усещането, че можеш да достигаш до

изводи и заключения, отнасящи се до социалната среда. Това е способността за вземане на решение, което няма да получи социално приемане и одобрение. Когнитивната автономност повишава чувството за контрол върху собствения живот [1, 2, 3].

Постановка на изследването

Цел:

Изследването се основава върху съществуващите психологични възгледи за същността и развитието на автономността и нейните видове: поведенческа, когнитивна и емоционална. Цел на настоящето изследване е да бъде установено равнището на развитие на автономността в юношеска възраст и в младостта, наличие на значими различия в изследваните възрастови периоди. Важно е да бъде проверено дали равнището на автономност повлиява върху формирането на семантичното пространство на понятия, които са свързани с академичния успех и субективното усещане за контрол върху живота у юношите и младите хора.

Задачи:

- Да бъде проучена динамиката на развитие на автономността на личността в различни възрастови периоди (юношество и младост).
- Да бъдат изследвани различията в приписването на смисъл на понятия, свързани с нагласите към учебния труд и академичното представяне у младите хора в средното и висше училище.

Хипотези:

- **Хипотеза 1:** Допускаме, че в юношеска възраст автономността е по-слабо развита в сравнение със следващия възрастов период.
- **Хипотеза 2:** Предполагаме, че измерените стойности на различни компоненти на автономността при юношите ще се различават значимо от стойностите на компонентите на автономността при младите хора.
- **Хипотеза 3:** Считаме, че съществуват статистически значими различия между средните на определенията, очертаващи семантичното пространство на понятията „Дисциплина” и „Постижения” при учениците и при студентите.

Извадка и процедура на изследване:

Изследването беше проведено през месец февруари 2016г. и е част от вътрешно-университетски проект “Самоконтрол и дисциплина в юношеска и младежка възраст. Социално-психологическо изследване” към ЦХН, БСУ. В изследването участват 118 лица: 69 ученици и 49 студенти от Център по хуманитарни науки на Бургаски свободен университет. 56% от участниците са от мъжки пол, а 44% – от женски. Учениците са възпитаници на две училища в гр. Бургас: Професионална гимназия по механоелектротехника и електроника и СОУ “Кирил и Методий”. Средната възраст в извадката от студенти е 29 години, а при учениците – 15 г.

Администрирането на самооценъчните въпросници беше групово. Данните са обработени с SPSS 21.0.

Методи:

В изследването бяха използвани следните психологически методики:

1. Скала за измерване на автономността на Уъртингтън (Worthington Autonomy Scale, Anderson et al., 1994). Оценъчната скала е четиристепенна от ликертов тип, отговорите варират от „Напълно не съм съгласен” до „Напълно съм съгласен”. Въпросникът има четири субскали, всяка състояща се от 10 твърдения:

- субскала „Автономност по отношение на семейна лоялност” измерва дали човек се чувства свободен от обвързване със собствените си родители или биологично семейство. Обвързването е описано като ситуация, в която родителите и децата действат под въздействието на неизговорени допускания, че базисната удовлетвореност и сигурност може да бъде постигната само вътре в семейството.
- субскала „Емоционална автономност” – измерва желанието за упражняване на самоконтрол и емоционална независимост, за постигане на интерперсонална компетентност и за поемане на адекватна социална отговорност.
- субскала „Поведенческа автономност” измерва свободата на действие и поемането на отговорност за собственото поведение.
- субскала „Ценностна автономност” измерва способността човек да взема морални, професионални и религиозни решения.

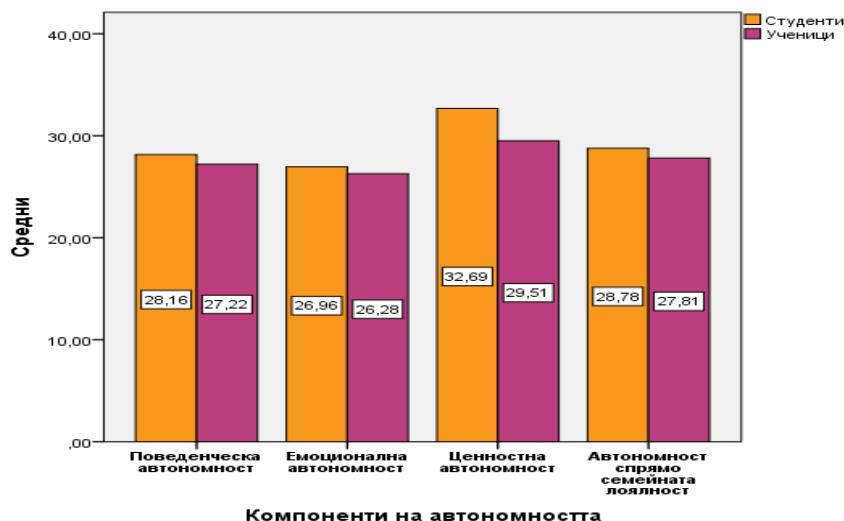
Вътрешната консистентност на скалата на Уъртингтън, която получихме е 0,627. Авторите са получили по-висок коефициент – 0,90.

2. Семантичен диференциал. В изследването е използвана оригиналната седемстепенна оценъчна скала на семантичния диференциал на Ч. Осгуд. Инструментариумът се състои от дванадесет семантични скали, т.е. от 12 двойки полярни прилагателни. Модифицирахме оригиналния набор от дихотомни по смисъл прилагателни, така че те да бъдат свързани с изследваните понятия. Методиката предоставя възможност за очертаване на семантичното пространство и емоционалния резонанс на две понятия: “Дисциплина” и “Постижения”, които оказват по наша преценка влияние върху нагласите към ученето и академичното представяне.

3. Кратък въпросник за набиране на демографски данни относно половата принадлежност, материалното състояние и академичния успех на участниците в изследването.

Резултати и обсъждане:

На фиг. 1 са представени стойностите на средните на различните компоненти на автономността при ученици и студенти.

Фигура 1. Стойности на средните величини на компонентите на автономността при ученици и студенти

В юношеството и в младостта най-силно развита е ценностната автономност, т.е. способността за взимане на морални, религиозни и професионални решения, а най-ниско е нивото на емоционалната автономност, т.е. самоконтролът върху емоциите и интерперсоналната компетентност.

Резултатите показват (табл.1), че автономността през младостта нараства в сравнение с нивото ѝ през юношеството, (в потвърждение на Хипотеза 1), като различията между равнищата на автономност в двата възрастови периода са значими. Компонентите на автономността също повишават равнищата си в извадката от студенти, но различията са значими само при измерените равнища на Ценностната автономност (частично потвърдена Хипотеза 2).

Таблица 1. Резултати от сравнението между средните величини на променливата автономност и нейните компоненти при участниците със средно и висше образование

	Група	N	Средна	Стандартно отклонение	T-стойност	Ниво на значимост
Автономност	Средно образование	69	116,623	10,881	-2,893	0,005
	Висше образование	49	122,510	10,913		
Поведенческа автономност	Средно образование	69	27,22	3,564	-1,466	0,146
	Висше образование	49	28,16	3,375		
Емоционална автономност	Средно образование	69	26,28	3,784	-1,013	0,313
	Висше образование	49	26,96	3,360		
Цинностна автономност	Средно образование	69	29,51	3,266	-4,752	0,000
	Висше образование	49	32,51	3,542		
Автономност спрямо семейната лоялност	Средно образование	69	27,81	4,177	- 1,296	0,198
	Висше образование	49	28,78	3,687		

В извадката на студентите не бяха открити значими корелации между академичния успех и материалното състояние, от една страна, и автономността с нейните компоненти, от друга (Табл. 2).

Таблица 2. Корелация между демографските показатели, общото равнище на автономност и компонентите на автономността в студентската извадка.

	Поведенческа автономност	Емоционална автономност	Ценностна автономност	Автономност спрямо семейната лоялност	Автономност
академичен успех	-,130	-,053	-,207	,160	-,084
	,372 49	,720 49	,157 48	,273 49	,568 49
материално състояние	-,090	-,002	,068	-,115	-,048
	,537 49	,989 49	,647 48	,431 49	,743 49

При юношите беше установено наличие на много ниска, но значима положителна корелация между Поведенческата автономност и материалното състояние (табл. 3), т.е. юношите с по-добро материално състояние се отличават и с по-голяма свобода на действие или вероятно поради това, че поемат повече отговорност за поведението си, са способни да допринесат за по-добрия си материален статус.

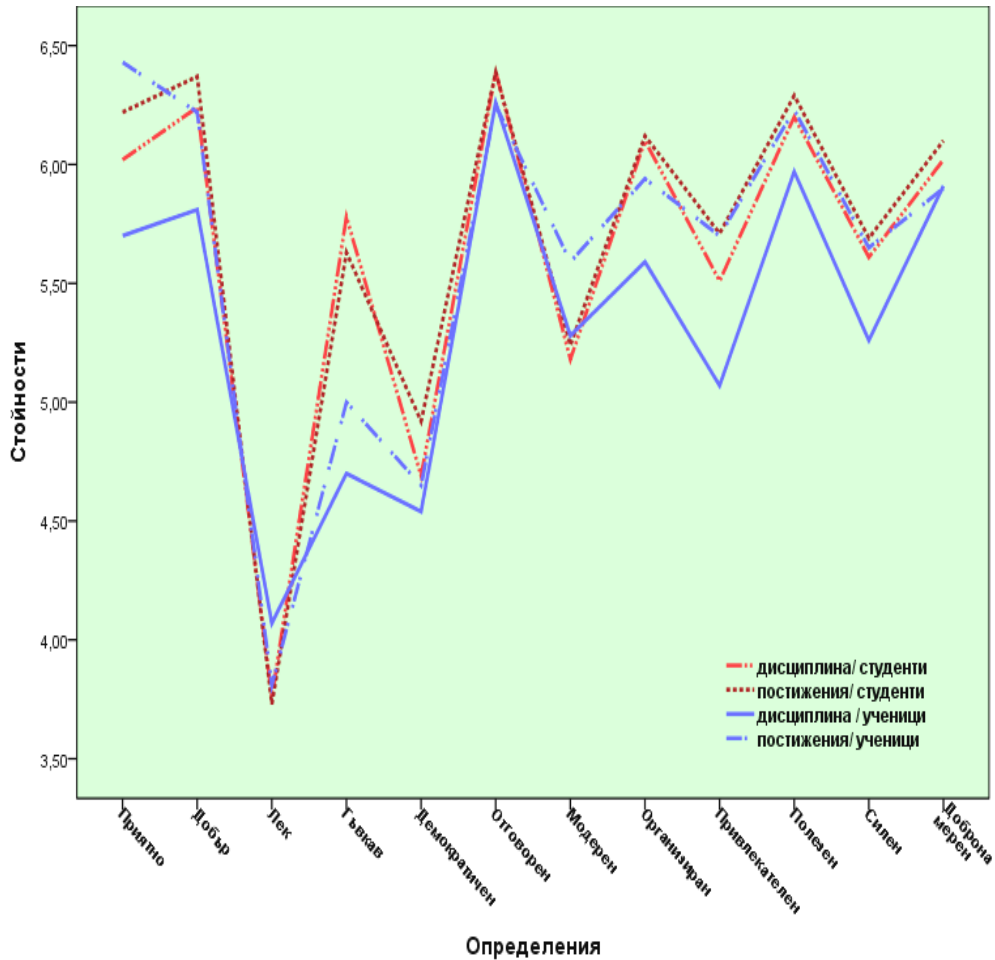
Таблица 3. Корелация между измерителите на Поведенческа автономност и Материално състояние на семействата на юношите (** p=0,01).

	Материално състояние
Поведенческа автономност	0,308**

Резултатите от прилагането на семантичния диференциал като метод за изследване на семантичното пространство в групите на учениците и студентите се виждат на фиг.2. Юношите асоциират понятията „Постижения” и „Дисциплина” с определенията „отговорен”, „добър” и „полезен”. По-позитивен смисъл има понятието „Постижения”, разбирано като нещо, което на първо място е приятно и едва след това, като изискващо отговорно отношение. Най-слаби са асоциативните връзки между двете изследвани понятия и определенията „Лек” и „Демократичен”, като индикация за наличие на трудности при спазването на дисциплина и при постигането на желаните резултати в тази възраст. Интересно е, че високите нива на дисциплина и постижения не са асоциативно свързани с демократичност. Обяснение за това може да бъде, че мотивацията за постижения е все още външна през юношеството и отпадането на външния контрол се асоциира с демократично отношение и спадане равнището на дисциплината и на постиженията.

Аналогични са резултатите от изследването на понятията „Постижения” и „Дисциплина” в извадката, съставена от представители на студентската общност (фиг. 2). Отново асоциациите са по посока на нещо добро, полезно и свързано с отговорност. По-позитивно натоварено е понятието „Постижения”. Най-слаби са асоциациите на двете понятия с определенията за лекота и демократичност.

Проверката за наличие на значими различия между резултатите, измерени по скалите на семантичния диференциал, при студенти и при ученици показва наличие на значимо по-високи нива на асоциативната връзка между определенията „Гъвкав” и изследваните понятия в извадката, съставена от студенти ($t=-2,273$ при степен на значимост 0,025). Този факт частично потвърждава Хипотеза 3. Причина за значимо пониските резултати по тази скала при учениците са може би все още недостатъчно интернализираните потребности от постижения и дисциплинираност. Вероятно в юношеска възраст външният, социален натиск по посока на постижения и дисциплина действа потискащо върху учениците, като ограничава задоволяването на други важни индивидуални потребности в тази възраст – потребност от автономност, от афилиация и от признание от страна на представителите на референтната група. В следващия възрастов стадий тези ограничения отпадат и се възстановява субективното усещане за гъвкавост и свобода при задоволяване на личните потребности и социалните очаквания.

Фигура 2. Средни величини на скалите на семантичния диференциал за понятието „Дисциплина“ и „Постигания“ в групите на студентите и учениците.

Прилагането на факторен анализ разкри групирането на биполярните определения от скалите на семантичния диференциал в три фактора, означени като фактор „Оценка“, фактор „Сила“ и Фактор „Прогресивност“ (табл. 4).

Таблица 4. Фактори на семантичния диференциал

Фактор 1: „Оценка“:	Фактор 2: „Сила“	Фактор 3: „Прогресивност“
Добър – Лош	Лек – Тежък	Демократичен – Авторитарен
Организиран – Хаотичен	Приятно – Неприятно	Добронамерен – Враждебен
Отговорен – Безотговорен		Гъвкав – Ригиден
Силен – Слаб		Модерен – Старомоден
Полезен – Безполезен		
Привлекателен – Непривлекателен		

С цел да бъдат възможни сравнения между факторите разделяме средната аритметична величина на всяко определение за всяко понятие на броя скали, включени във фактора, към когото принадлежи съответното определение. Оценките варират от 1 до 7. Седемстепенната скала се състои от категории, които улесняват интерпретацията на резултатите.

Таблица 5. Седемстепенна скала за интерпретиране на резултатите от семантичния диференциал

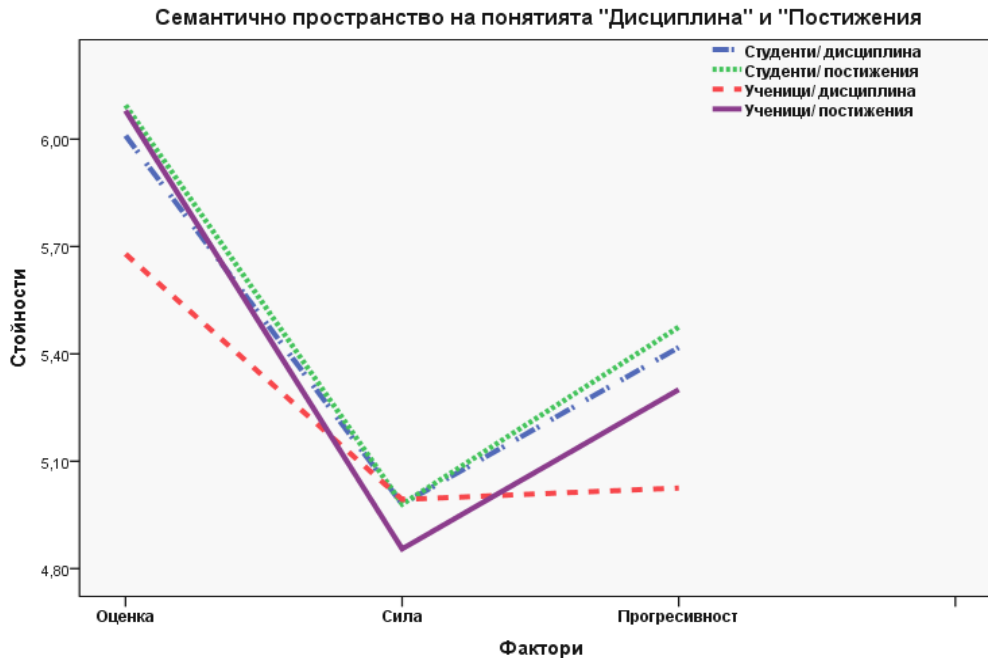
Оценка	Много лошо	Лошо	По-скоро лошо, отколкото добро	Нито добро, нито лошо	По-скоро добро, отколкото лошо	Добро	Много добро
Бал	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

Табл. 6 съдържа оценките на всяко понятие по факторите на семантичния диференциал, получени в групите на юношите и младежите. Минималната оценка е 1, а максималната 7. Получените оценки на двете понятия са изцяло позитивни.

Таблица 6. Оценки на всяко понятие от 1 до 7 по факторите на семантичния диференциал

	Студенти			Ученици		
	Оценка	Сила	Прогресивност	Оценка	Сила	Прогресивност
Дисциплина	6,010 добро	4,980 по-скоро силно, отколкото слабо	5,418 по-скоро прогресивно, отколкото назадничаво	5,679 добро	4,993 по-скоро силно, отколкото слабо	5,025 по-скоро прогресивно, отколкото назадничаво
Постижения	6,095 добро	4,980 по-скоро силно, отколкото слабо	5,475 по-скоро прогресивно, отколкото назадничаво	6,080 добро	4,855 по-скоро силно, отколкото слабо	5,300 по-скоро прогресивно, отколкото назадничаво

Семантичното пространство на понятията „Дисциплина” и „Постижения” в групите на студентите и на учениците са много подобни (фиг. 3): те са считани за нещо добро; по-скоро силно, отколкото слабо и по-скоро прогресивно, отколкото назадничаво. По-ниски са резултатите за фактора прогресивност при учениците за понятието „Дисциплина”. Този резултат може да бъде интерпретиран като наличие все още на известни колебания в юношеска възраст дали дисциплината може да бъде асоциирана с модерното, демократичното, добронамереността и гъвкавостта или с противоположните конотации: авторитарно, враждебно, ригидно, старомодно. Подобни колебания при вземането на решения, свързани с развитието на собствената ценностна система, са изцяло в унисон с по-ниските равнища на ценностната автономност през юношеството.

Фигура 3. Очертаване на семантичното пространство на понятията „Дисциплина” и „Постижения” в групите на студентите и на учениците

В заключение получените данни потвърждават развитието на автономността през младостта. От компонентите на автономността значимо по-високо е равнището на ценностната автономност при младите хора. Нараства способността им да вземат решения и да поемат отговорност за своите морални, професионални и религиозни избори. В групата на студентите не се наблюдават съществени различия в семантичното пространство на понятията „Дисциплина” и „Постижения”, въпреки постигнатия значителен ръст в капацитета за автономно функциониране.

Литература

1. Adams, G. R., Berzonsky, M. D., (Ed.) *Blackwell handbook of adolescence*, Blackwell Publishing Ltd, 2003.
2. Anderson, R., Worthington, L., Anderson, W., Jennings, G. The Development of an Autonomy Scale. *Contemporary Family Therapy*, 16(4), 1994.
3. Friedman, D., Holmbeck, G., N., DeLucia, C., Jandasek, B., Zebracki, K. Trajectories of Autonomy Development Across the Adolescent Transition in Children With Spina Bifida, *Rehabilitation Psychology*, 54(1), 2009, 16-27.